

Venskabet mellem Cicero og Pompejus

af Torben Svendrup

Indledning

Cicero og Pompejus var nære venner. Det ved enhver, der interesserer sig for den sene romerske republiks historie. Det vidste Plutarch også: I sin Pompejus-biografi omtaler han Cicero som Pompejus' ven.¹ Men er dette nu også tilfældet? Kan vi trygt regne med, at disse to kæmper i romersk politik var venner, eller var deres forhold defineret på en anden måde? Det er det, denne artikel drejer sig om.

I et brev fra april år 62, hvori Cicero ønsker den store hærfører Pompejus tillykke med sejren i Østen og samtidig fremhæver sin egen beskyttelse af fædrelandet – nedkæmpelsen af Catilina-opstanden i slutningen af hans konsulatperiode, som roses og erkendes af hele verden, en bedrift som øjensynligt anerkendes af alle undtagen af Pompejus – understreger Cicero, at Pompejus skal se ham som en forbundsfælle i offentlige sager og som en personlig ven.² Denne opdeling i offentlige sager (*res publicae*) og private anliggende (*res privatae*) er interessant. Den viser, at Cicero sondrer mellem det politiske venskab og det personlige venskab. Denne artikel vil hovedsagligt behandle Ciceros og Pompejus' private forhold.

Det er nødvendigt at indlede med nogle få refleksioner over begrebet *amicitia*, som vi oversætter med 'venskab'. Venskab defineres i *Den Store Danske Ordbog* således: "nært, fortroligt og tillidsfuldt forhold mellem to eller flere personer". Det vil sige, at der er mindst to parter i et venskab, og at begge parter er af den opfattelse, at der er et venskab mellem dem. Men har denne definition gyldighed, når man beskæftiger sig med den sene romerske republik? Som med andre begreber skal man være yderst forsigtig med at tillægge begrebet 'venskab' en universel betydning.³ Derfor først nogle bemærkninger om venskab i romersk senrepublik.

-
1. Plut. *Pomp.* 46.5; i Cicero-biografien gøres der en del ud af at fortælle, at Cicero havde gjort Pompejus mange tjenester.
  2. Cic. *Fam.* 5.7.
  3. I Rüsen 2010: p. 96 nævnes det, at der kun er ét punkt, som antropologer opfatter som universelt – incest. Men netop denne undtagelse, kan man hævde, holder ikke vand (jf. Frandsen 2008 og Foucault 1997).

Ordet *amicus* (ven) bruges i tre forskellige betydninger: (1) om, hvad vi kan kalde politiske, forretningsmæssige o.lign. forbindelser. De politisk allierede er venner – modstanderne er uvennerne. (2) Om forholdet mellem klient og patron, og (3) om personligt venskab – hjertevenskab, om man vil. I alle tre anvendelser af *amicus* er det en forudsætning, at begge eller alle parterne er enige om, at der faktisk eksisterer et venskab. At en person proklamerer venskab, betyder ikke, at der er et venskab, medmindre den anden part også erklærer venskab. Dette udsagn er væsentligt i forhold til nedenstående undersøgelse. I det ovennævnte brev fra april 62 kan vi se, at Cicero mener, at forholdet mellem ham og Pompejus både er et politisk venskab og et personligt venskab. Brevet kan læses som en opfordring til Pompejus om at søge både et politisk og et privat venskab med Cicero.

Forskellen mellem det politiske venskab og det private venskab – hjertevenskabet – var stor. Det politiske venskab var baseret på *do ut des*-princippet, hvor en velgerning medførte en ufravigelig pligt til at gøre gengæld. Undlod man at gengælde, var man *ingratus* – utaknemmelig. Publilius Syrus skrev: “Kalder man et menneske utaknemmeligt, behøver man ikke sige andet.”⁴ I denne ene sentens beskrev han klart samfundets kulturelle konstruktion af utaknemmelighed. Alt er sagt: Det er et dårligt menneske, som man ikke bør omgås. ‘Utaknemmelig’ var en af de værste betegnelser, man kunne få hæftet på sig. Derfor er det ikke kun nødvendigt for et menneske at *være* taknemmelig, man skal også *vise* hele verden, at man er et taknemmeligt menneske. Utaknemmelighed førte ufravigeligt til tabet af *dignitas*.

Et godt eksempel herpå er Ciceros forhold til Sestius. Sestius havde ydet Cicero en velgerning i sin kamp for Ciceros tilbagevenden til Rom. Det lykkes for Cicero i en retssag at få frikendt Sestius. I et brev, Cicero efter sagen sendte til broderen Quintus, finder vi nogle ganske interessante omlysninger om Ciceros forhold til denne retssag: “Jeg ved, at du ofte bekymrede dig for, at jeg skulle give mine uvenner anledning til at klandre mig for utaknemmelighed, om jeg ikke viste velvillighed i forhold til Sestius i visse sager. Nu har jeg ved dette tilfælde dog opnået, at man anser mig for at være det taknemmeligste menneske.”⁵ Her fortæller Cicero klart, at både hans bror og hans uvenner har kunnet opfatte Ciceros handlinger, som om han ikke havde ydet gengæld for Sestius’ velgerning, men med denne retssag har han fået udlignet regnskabet, ja måske har den givet ham et lille overskud på *beneficium*-kontoen. Forholdet er ganske

---

4. Publilius Syrus, *Sententiae* 149. Oversættelserne er mine egne.

5. Cic. *Quint. Fratr.* II.4.

anderledes, når der er tale om det private venskab – hjertevenskabet. Her understreger Cicero i sit filosofiske værk om venskab, at i det sande venskab kommer det ikke an på, hvem der *yder* mest: Man *hjælper* hinanden.⁶ Og det er selvsagt langt værre at svigte et privat venskab end at svigte i et politisk venskab.

Tiden til og med Catilina-opstanden

Cicero er født i år 106 i Arpinum. Hans familie udgjorde en del af byens elite, men ingen af dens medlemmer havde gjort karriere i Rom. Efter at have gennemgået elementarskolen deltog Cicero i et års tid i Forbundsføllekriegen (91-89), først under Pompejus Strabo – Pompejus Magnus' far – og senere under Sulla. Efter denne rekruttid (*tirocinium militare*) fortsatte han sin uddannelse på forum i Rom (*tirocinium fori*), hvor han tilegnede sig grundlaget for at blive orator.

Tiden under Pompejus Strabo er interessant i forhold til denne undersøgelse, idet Cicero og Pompejus (senere Magnus) gjorde tjeneste under den samme hærfører. Pompejus og Cicero har på dette tidspunkt været 16–17 år gamle. Hvis de har gjort tjeneste sammen, ligger her en forklaring på Ciceros forhold til Pompejus resten af livet. En del forskere har gennem årene søgt at skabe en kontakt mellem Cicero og Pompejus i tiden under Gnaeus Pompejus Strabo,⁷ men som historikeren Seager bemærker i en note,⁸ har vi ingen kilder, der godtgør, at den unge Pompejus og den unge Cicero lærte hinanden at kende under militærtjenesten. Vi ved fra Ciceros *Philippiske taler* (12.4), at han var rekrut hos Gnaeus Pompejus Strabo – Pompejus' far – og at han overværede en forhandling mellem ham og Publicus Vettius Scato, marsernes leder. Det vil sige, at Cicero har været i Gnaeus Pompejus Strabos stab. Men kilderne røber intet om, at den unge Pompejus skulle have været ved staben samtidig med den unge Cicero. Det er selvfølgelig ikke umuligt, at de to unge mennesker kan have gjort tjeneste sammen, men vi ved det strengt taget ikke. Et væsentligt argument mod, at de som unge skulle have gjort tjeneste sammen, er at Cicero ikke nævner det. Hverken i de litterære værker eller i brevene hentydes der til, at han havde delt tiden i militæret med Pompejus, og mon ikke Cicero ville have brugt et ungdomsvenskab til at vise, hvor nært hans venskab med Pompejus var? Med dette som baggrund vil jeg antage, at Cicero og Pompejus ikke

---

6. *De amicitia* 58 og 59.

7. F.eks. Ward 1970.

8. Seager 1979: p. 2.

gjorde militærtjeneste sammen. Dette kan meget vel betyde, at de først mødtes, da Cicero havde indledt sin politiske karriere i Rom.

I år 70 beklædte Pompejus konsulatet sammen med Crassus. Pompejus var på det tidspunkt en succesfuld hærfører. Han havde med held og dygtighed kæmpet i Spanien og efter sin hjemkomst havde han været med til at nedkæmpe resten af Spartacus-opstanden. Han var allerede på dette tidspunkt en fremtrædende mand. I år 75 havde Cicero været kvæstor på Sicilien og i år 70 førte han sagen mod Verres. Mens Pompejus i sin konsulperiode havde anlagt sig en profil som populær – f.eks. ved genindførelse af de subsidier som Sulla havde afskaffet, f.eks. tilskud til korn – havde Cicero nogle langt mere konservative synspunkter og var at betragte som en, der tilpassede sig optimaternes tankegang.

I år 67 gav senatet Pompejus et treårigt *imperium* med det formål at rense Middelhavet for sørøvere – en opgave, han løste på tre måneder. Året efter blusede krigen i Østen atter op. Mithradates VI havde rejst sig igen. Det sendte en chokbølge gennem Rom. Under den Første Mithradatiske Krig (88-84) var tusindvis af romere blevet likvideret i Lilleasien. Iflg. historikeren Appian skulle Mithradates have udsendt en ordre til de lilleasiatiske byer, som han havde befriet for romerne: På en given dag skulle alle romere og italere dræbes.⁹ Der blev måske dræbt 80.000 mennesker: forretningsfolk, kvinder og børn.¹⁰ I senatet debatterede man, hvem der skulle lede kampen mod Mithradates. Et oplagt valg var Pompejus, men efter at Pompejus havde afsluttet sit Spaniensfelttog og havde været med til at besejre Spartacus, havde han sammen med Crassus med militære midler lagt pres på det romerske folk for at blive valgt som konsul og det blev han sammen med Crassus for år 70. Der var derfor en vis nervøsitet i det romerske senat for at give ham kommandoen over en stærk hær, der skulle føre krig i Østen. Man følte sig ikke sikker på, at han frivilligt ville nedlægge sin militære kommando efter felttoget. Der er ingen tvivl om, at modstanden mod Pompejus i senatet var betragtelig fra optimaternes side. I denne situation holdt Cicero en af sine stærkeste taler, ved forlæggelsen af Gaius Manilius' dekret. I sin tale gik Cicero meget varmt ind for, at Pompejus skulle have denne kommando. Pompejus fremstilles i talen som en mådeholden romer, der kan holde sin hær tilbage fra plyndringer. Cicero siger blandt andet: "Hans humanitet er så stor, at det er vanskeligt at afgøre, om hans fjender

---

9. Appian, *Mithr.* 22.

10. Gabrielsen 2005: pp. 38ff har sat spørgsmålstegn ved, om ansvaret for massakren kan placeres entydigt hos Mithradates.

i kampen frygter hans tapperhed mere, end de skatter hans mildhed efter deres nederlag.”¹¹ Cicero slår endvidere fast, at man i dette tilfælde ikke kun skal se på de militære egenskaber: Egenskaber som integritet og selvbeherskelse var nødvendige – og det var egenskaber, Cicero mente Pompejus havde.¹² Cicero slutter talen med at understrege, at hans holdninger ikke skyldes egeninteresse, men kun fædrelandets vel. Talen fik støtte fra en række af de mest betydende senatorer: P. Servilius Vaitia, der havde været konsul i 76, C. Curio (konsul 76), C. Cassius Longinus (konsul 73), Cn. Lentulus Clodianus og, muligvis, også fra Gaius Julius Cæsar.¹³ Denne tale var måske udslagsgivende for, at senatet overdrog Pompejus kommandoen i kampen mod Mithradates. Hermed var vejen banet for et felttog i Østen. Cicero havde med denne tale ydet Pompejus en væsentlig ‘velgerning’ og havde placeret sig selv som Pompejus’ ven.

Ciceros valgkamp

Pompejus fik kommandoen i krigen mod Mithradates. Det næste tidspunkt, hvor vi i kilderne kan se, at Pompejus’ og Ciceros veje krydsedes, er i forbindelse med Ciceros valgkamp. I juli år 65 skriver Cicero til Atticus og beder ham om at skaffe Pompejus’ støtte i processen, som skulle lede frem til valget til konsul for året 63: “Sørg for at skaffe mig støtte fra min ven Pompejus’ stab, eftersom du er i nærheden af den. Du kan sige Pompejus, at jeg ikke tager det ilde op, om han selv ikke kommer til valget. Så langt om den sag.”¹⁴ Brevet viser, at Cicero har betragtet Pompejus som sin ven og har overskud til at spøge med, at Pompejus umuligt personligt kunne deltage i valget. I det omdiskuterede skrift *Commentariolum petitionis*,¹⁵ der fremstår som Ciceros yngre bror Quintus’ råd til Cicero i valgkampen, spiller forholdet til Pompejus en vigtig rolle. Quintus skriver om forholdet til Pompejus bl.a. dette: “Knyt Gnaeus Pompejus til os for at have den person, som dog er den mægtigste, som ven i vor kampagne eller i det mindste ikke som modstander;” ... “Du skal også lade alle vide, at Pompejus er en stærk støtte af dit valg, og dit succesfulde kandidatur passer virkelig godt ind i hans planer.”¹⁶

---

11. *Pro Lege Manilia* 14.

12. *Pro Lege Manilia* 13.

13. Leach 1978: p. 75.

14. *Cic. Attic.* 1.1.

15. Henderson 1950 mener, at skriftet er blevet til efter Ciceros død; modsat mente Baldson 1963, at skriftet er ægte. Uanset om skriftet er skrevet af Quintus eller ej, viser det nogle klare tendenser i det romerske samfund.

Alene støtten fra Pompejus kan afgøre et valg – Pompejus har rådet over et meget stort antal klienter, som Quintus skriver: “Hovedparten af bybefolkningens og de personers sympati, som har indflydelse på folkeforsamlingen, har du allerede vundet gennem dit arbejde for Pompejus og ved at du tog Manilius’ sag og forsvarede Cornelius.” Men samtidig understreger Quintus, at over for optimaterne skal han begrunde sit forhold til popularerne med sit behov for Pompejus’ støtte til at blive valgt. Det har altså ikke kun været en fordel at have Pompejus som sin ven.

Under Ciceros konsulperiode fremlagde Servilius Rullus agrar-loven i januar 63. Forslaget gik ud på, at der skulle nedsættes en timandskommission, som skulle overlade statsejet jord i Campanien til fattige borgere. Kommissionen skulle rejse penge gennem salg af statsejendom i provinserne og gennem en ekstra skat. Kommissionen ville få stor magt, hvis forslaget gik igennem: De ville kunne bestemme salgspriser, de ville kunne rejse en hær etc. Cicero talte mod loven. John Leach skriver: “Possibly Pompey realised Cicero’s natural antipathy to such a measure and had not informed him.”¹⁷ Cicero havde ikke vidst, hvem der stod bag loven, og var derfor gået voldsomt imod den. Leach mener, at det er dette, der førte til Pompejus’ kolde holdning over for Cicero senere. Til gengæld havde Cæsar støttet reformprogrammet – han blev i 63 valgt til *pontifex maximus* til trods for en stærk modstand fra optimaterne. Robin Seager er helt enig i, at dette lovforslag blev fremsat på Pompejus’ vegne.¹⁸ Jeg er uenig heri: Forslaget ville have bundet Pompejus. Cicero var ikke så dum, at han ikke kunne se, hvad der gavnede Pompejus. Men tanken om, at der var andre der i hemmelighed stod bag Rullus’ lovforslag er bestemt ikke umulig. Matthias Gelzers forfægter i sin store Cicero-biografi den tese, at det var Cæsar og Crassus, der var de reelle bagmænd bag *lex agraria*. Dette er langt mere sandsynligt end at det var Pompejus.¹⁹

Vi skal frem til januar 61, før vi igen møder Pompejus i Ciceros breve. I et brev til Atticus fortæller Cicero, at folk har taget det positivt, at Pompejus har ladet sig skille fra sin hustru Mucia – hun havde ligget i med Cæsar – og Cicero kalder Pompejus sin særlige ven.²⁰ Den 25. januar 61 omtaler Cicero igen Pompejus over for Atticus, og han lægger ikke skjul på, at magtforholdet mellem ham og Pompejus har ændret sig. Han skriver, at Pompejus er misundelig på Cicero, og at Pompejus lader skinne igennem, at

---

16. *Commentariolum petitionis* 51.

17. Leach 1978: p. 108.

18. Seager 1979: p. 63

19. Gelzer 1969: p. 72f.

20. Cic. *Attic.* 1.12.

Cicero er hans bedste ven, og at Pompejus støtter ham.²¹ Det Cicero på den måde – med slet skjult stolthed – fortæller Atticus er, at Pompejus ser op til ham og ønsker ham som ven. Signalet er, at det er Cicero, der har overtaget. Dette forhold ændrede sig drastisk.

Clodius-skandalen kom til at vende op og ned på alt for Cicero. Clodius havde i kvindetøj besøgt Cæsars hustru under *Bona Dea*-festen. Han var blevet afsløret, men nægtede alt. Episoden førte til en retssag, hvor Clodius stod anklaget for religionsbrud. Han påstod, at han havde været et helt andet sted. Cicero blev den, der gennemhullede Clodius' alibi. Hermed havde Cicero skaffet sig en farlig fjende på halsen. Til Ciceros store overraskelse blev Clodius frikendt. Cicero fortæller Atticus, at dommerne var bestukket, og at de aftenen før afgørelsen fik en ung dame eller en ung mand efter lyst og behov.²² Men dette fik ikke Cicero til at stoppe. Han håned Clodius i senatet – han følte selv, han var usårlig som verdens midtpunkt. Clodius, som var af en patricierslægt, lod sig adoptere af en plebejer og blev valgt til tribun. Cicero havde et farligt lig i lasten: I den sidste måned af sin embedsperiode havde han nedkæmpet Catilina-opstanden og havde som konsul efter en debat i senatet beordret en henrettelse af en del af opstandens bagmænd. Henrettelsen og processen var i strid med romersk lov og sædvane. Cicero mente selv at have handlet efter nødret og på samme vis, som man havde handlet ved nedkæmpelsen af Graccherne. Men loven var ikke fulgt, og det var et punkt, der kunne bruges mod Cicero, og Cicero vidste, at det var det, Clodius ville.

Gennem Ciceros breve kan vi følge med i hans op- og nedture i takt med, at Clodius styrker sin egen position. Dannelsen af triumviratet er med til at svække Ciceros position, og hans angst tiltager. Han føler ikke, han kan stole på Pompejus, og slet ikke, da Pompejus accepterede, at Clodius overgik til plebejer-status.²³ Bedre bliver det ikke, da Pompejus gifter sig med Cæsars datter Julia. Cicero er fuldt bevidst om, at ikke kun han selv, men også republikken er i fare.²⁴ Gennem brevene kan vi følge udviklingen næsten dag for dag. Cicero er bestemt ikke sikker på Pompejus, men samtidig føler han sig bundet af venskabet med Pompejus, og dette venskab er den årsag, han angiver til, at han ikke kan bekæmpe triumviratet.²⁵ Cicero er fuldt ud klar over, at den eneste, der kan beskytte ham, er Pompejus – men ustandseligt melder tvivlen sig. I sommeren 59

---

21. Cic. *Attic.* 1.13.

22. Cic. *Attic.* 1.16.

23. Cic. *Attic.* 2.9.

24. Cic. *Attic.* 2.17.

25. Cic. *Attic.* 2.19.

skriver han: “ ... Pompejus holder af mig og sætter pris på mig. Tror du det, siger du? Jo, jeg tror det, han har virkelig overbevist mig derom. Jeg ved godt, at mænd med indsigt i politik i deres historiske fremstillinger, forskrifter – ja, endda på vers – altid anbefaler forsigtighed og advarer med godtroenhed. Jeg er opmærksom på det første – forsigtighed – men det andet – den evige mistro – kan jeg ikke opretholde.”²⁶ For Cicero viste det sig desværre, at hans angst ikke var paranoia – den var endda meget regulær. Pompejus svigtede ham totalt. Iflg. Plutarch ville Pompejus end ikke mødes med Cicero: “Cicero, der var Pompejus’ ven og havde gjort ham flere politiske tjenester end nogen anden, ja, da Cicero var i fare, ville Pompejus ikke engang se ham, men han lukkede sin hoveddør for Cicero, og stak af gennem en anden dør. Derfor frygtede Cicero resultatet af sin retssag og tog i hemmelighed fra Rom.”²⁷ Cicero så sig nødsaget til at drage i eksil.

To forskellige mennesker

Et tydeligt træk ved Ciceros psyke var et stort behov for anerkendelse. Anerkendelse førte i det romerske samfund til en større personlig *dignitas*, og netop kampen for ære og position var det vigtigste både for den enkelte og for slægten, så behovet for anerkendelse er på ingen måde noget specielt for Cicero. Men det store kildemateriale fra Ciceros hånd – ikke mindst brevstoffet – kombineret med de sparsomme oplysninger om hans samtidige, kan give et billede af, at Cicero i højere grad end andre stræbte efter anerkendelse. Det er givet, at Cicero i særdeleshed higede efter anerkendelse fra den absolutte top i det romerske samfund. Og netop her havde han ganske vanskeligt ved bare at blive accepteret. I Ciceros brevstof har vi en afslørende brevveksling fra år 62. Afslørende, ikke så meget på det indholdsmæssige plan, som er barsk nok, men snarere på grund af det asymmetriske magtforhold, den illustrerer. Det romerske samfund var et slægtssamfund. Det at have berømte forfædre kunne bruges i den daglige politik. Som *homo novus* havde Cicero ikke berømte forfædre at henvise til. Da Q. Metellus Celer, der tilhørte en af Roms ældste og berømteste slægter, i 62 skriver til Cicero, nævner han i brevets ‘adresse’ kun sin egen fars navn – ikke Ciceros. Da Cicero

---

26. Cic. *Attic.* 2.20.

27. Plut. *Pomp.* 46.5; i Plutarchs *Cicero* (31) fortælles stort set samme historie (med vægten lagt på den taknemmelighedsgæld, Pompejus havde til Cicero).

svarer, nævner han naturligvis begge fædrenes navne.²⁸ Dette kan for et menneske i det 21. århundrede virke temmelig ligegyldigt. Men det romerske samfund var et slægts-samfund, hvor slægtsforholdene i sig selv var en værdi. Det der gør denne lille sag særlig prekær, er at Q. Metellus Celer havde været praetor under Ciceros konsulat, og som sådan havde været med til at støtte Ciceros linje i forhold til Catilina-opstanden. Og nu var han prokonsul i det cisalpinske Gallien og i gang med at udrense resterne af den catilinariske bevægelse. Det vil sige, at selvom Cicero havde nået en højere embedspost end Q. Metellus Celer og vi er i året 62 – Cicero *er* blevet hyldet som fædrelandets frelser – så spiller slægtskabet selv her en større rolle end embedsposter, folkelig hyldest etc. Der er ingen tvivl om, at det skel, der lå i fødsel, kunne Cicero ikke overvinde gennem embeder, filosofi, taler etc. Sådanne ting kunne føre ham ind i nobilitetens kredse, men han ville aldrig kunne blive dens ligemand. Dette behov for anerkendelse medvirkede naturligvis til, at Cicero rettede sin opmærksomhed mod en af de største romerske hærførere, Pompejus, som godt nok ikke var optimat, men formodentlig var den rigeste og mest magtfulde romer.

Pompejus var en helt anden mennesketype end Cicero, og tilsyneladende var han så kynisk, at han gerne gik på tværs af samfundets kulturelle konstruktioner og normer, hvis det passede ind i hans program. En af disse normer var 'reglerne' vedrørende *gratia* og *ingratia*. Disse 'regler' havde Pompejus set stort på siden sin ungdom. Gnaeus Papirius Carbo tilhørte en af de fornemme plebejerslægter. Slægten havde gjort sig gældende både som tribuner og som konsuler i den romerske republik. I de turbulente år med opgørene mellem Sulla på den ene side og på den anden Marius og Cinna, mødte Pompejus og Carbo hinanden på skæbnens smalle stier – i 86, hvor Cinna havde sat sig på Rom. Dette medførte ransagning af Pompejus-familiens hus. Her skulle være afsløret ulovligt bytte fra belejringen af Asculum, taget af Pompejus Strabo, Pompejus' far. Dette bytte var nu i den unge Pompejus' besiddelse. Det kom der en retssag ud af. Under sagen blev Pompejus forsvaret af L. Marcus Philippus, der var censor, af den store taler Q. Hortensius og af Cn. Papirius Carbo.²⁹ At forsvare et menneske i en retssag fik man ikke penge for – det man høstede var *dignitas*, og man fik yderligere den gevinst, at den man havde forsvaret, var forpligtet til at gengælde forsvarrets velgering. Med andre ord: Man havde indbetalt et større beløb på *beneficium*-kontoen, der så senere kunne hæves.

---

28. Cic. *Fam.* 5.1 og *Fam.* 5.2

29. Seager 1979: p. 7.

Fire år efter denne sag kom Carbo i alvorlige vanskeligheder. I 82 var han blevet konsul for tredje gang sammen med Gaius Marius den Yngre. I opgøret med Sulla led han nederlag og flygtede, først til Afrika og senere til Sicilien. Han kunne med rimelighed have forventet at blive beskyttet af Pompejus. Men Pompejus viste aldrig nogen taknemmelighed for forsvaret i 86: For ham var venskab én ting, noget ganske andet var hans politiske karriere, og nu var det vigtigt at vise Sulla fuld loyalitet. Snarere end at vise nåde og give hjælp skilte Pompejus Carbos hoved fra kroppen og sendte det til Sulla.

At dette forhold i samtiden er fremstået som *ingratia* i fuldt lys, ses af, at Valerius Maximus i sine små lærestykker fra historien medtog denne historie og skrev: "Med en så utaknemlig handling gav du mere magt til L. Sulla end til din egen anstændighed. For Carbo beskyttede dig, da du var en meget ung mand og kæmpede på forum for din fædrene ejendom."³⁰

Det var med andre ord ganske tydeligt for samtiden, at Pompejus udviste *ingratia* i 82 ved ikke at løfte en finger for Carbo. Men Carbo var ikke den eneste, der blev svigtet. Plutarch fortæller, gennem en skildring af hvordan dannede mennesker forfinede deres dannelse ved at samtale i søjlehaller, om hvordan Pompejus viste sin utaknemmelighed mod den lærde Valerius: "Han spadserede frem og tilbage med ham, stillede spørgsmål og lærte det af ham, han ønskede," hvorefter han beordrede hans henrettelse.³¹ Pompejus var både utaknemmelig og kynisk.

Den adfærd, Pompejus havde udfoldet tidligere, bidrager til at danne et mønster, som vi tydeligt ser i forbindelse med Ciceros eksil. På trods af Ciceros velgerninger og loyalitet over for ham, veg Pompejus ikke tilbage fra at svigte Cicero totalt, da han intet havde at bruge Cicero til. Pompejus var stærk nok til at sætte sig udover samfundets normer om taknemmelighed og var kynisk nok til at slagte enhver, der stod i vejen for hans egne ambitioner.

Var der et venskab mellem Cicero og Pompejus?

Når vi skal vurdere venskabet mellem Cicero og Pompejus, står vi i en meget skæv kildesituation. Vi har Ciceros mange breve, men vi har ingen breve fra Pompejus i disse år, og de senere breve er yderst kortfattede og bydende i en grad, der på ingen måde vidner om venskab. Den 10. februar år 49 sender Pompejus et meget kort brev til

---

30. Val. Max. 5.3 (se også 6.2).

31. Plut. *Pomp.* 10.4.

Cicero, der slutter således: "Jeg mener at du bør komme til mig i Lucceria, thi det er det sikreste sted for dig."³² Vi har endnu et brev fra Pompejus til Cicero blot ti dage senere. Vi kender det fra et brev fra den 20. februar til Atticus, hvori Cicero har afskrevet en billet, som Pompejus havde sendt ham – og her er tonen bestemt ikke respektfuld: "Jeg opfordrer dig med alt eftertryk til at begive dig til mig, som det svarer til dit enestående og uafbrudte arbejde for den romerske republik ..."³³ Denne lille notits vidner på ingen måde om venskab; den viser snarere det forhold, der herskede mellem en patron og en klient.

Interessant er det, at Ciceros argumentation over for Atticus, eller måske rettere over for sig selv, for at støtte Pompejus i borgerkrigen baserede sig på venskab snarere end på logik. Den 17. februar 49 skriver Cicero: "Jeg syntes, at ingen statsmand og leder i noget folk nogensinde har handlet mere skammeligt end vor Pompejus har gjort; det smerter mig på hans vegne. Han har forladt Rom, dvs. fædrenebyen, for hvilken det er en ære at dø."³⁴ Men selv her, hvor Cicero giver Pompejus det dårligst tænkelige skudsmål, kommer ordene "det smerter mig på hans vegne". For Cicero er det også et spørgsmål om følelser, og han havde følelser for Pompejus – trods alt.

Da han i marts har bestemt sig for at slutte sig til Pompejus, skriver han: "Det er ikke Pompejus, der drager mig, som det måske ser ud. Jeg har allerede længe vidst, at han er den mindste politiker, som findes; nu ved jeg desuden, at hans feltherrekunst er af samme slags."³⁵ Og i en af sine mange overvejelser over, hvad han skal gøre, konkluderer Cicero, at det, der taler for at støtte Pompejus, er deres lange venskab, men i forlængelse af dette skriver han, at samarbejdet med Pompejus er at dele Pompejus' undergang.³⁶ Det er altså helt tydeligt, at Cicero ikke nærede forhåbninger om, at Pompejus ville kunne vinde borgerkrigen eller freden. Han var fanget i venskabets bånd. Så umiddelbart er konklusionen klar: Der var et politisk venskab mellem de to. Men der er nu en lille djævel, der hvisker en i øret, at noget er galt.

Ciceros breve viser, at Cicero tilbød Pompejus både et offentligt og et privat venskab. Dette gøres efter Ciceros embedsperiode. Men der er intet som helst der tyder på, at der nogensinde kom til at være et privat venskab mellem de to personligheder. Politisk venskab – måske?

---

32. Cic. *Attic.* 8.11a.

33. Cic. *Attic.* 8.11c.

34. Cic. *Attic.* 8.2.

35. Cic. *Attic.* 8.16.

36. Cic. *Attic.* 8.3.

Tilsyneladende vurderer Atticus forholdet mellem de to langt klarere end Cicero selv. Atticus var nok mere nøgtern: Han påpeger over for Cicero i marts 49, at han overdriver, hvad han skylder Pompejus. Cicero svarer ham: "Du har ret, når du siger, at jeg fremstiller min taknemmelighedsgæld til Pompejus højere, end han har fortjent. Jeg har til stadighed overdrevet den, frem for alt for at han ikke skulle tro, at jeg mindes hans foregående handlinger mod mig ... Han bistod mig ikke altid dengang, da han endnu kunne det."³⁷ Vi kan også se, at Atticus direkte har frarådet Cicero at slutte sig til Pompejus' hær. I Ciceros svar til Atticus er der en vis selverkendelse, idet han erkender at have overdrevet sit venskab med Pompejus. Og det er nok en for veg formulering. Da Cicero i sin tid anbefalede Pompejus til lederskabet af felttoget mod Mithradates, blev der skabt en forestilling om et venskab, der dygtigt blev udnyttet under Pompejus' felttog. I valgkampen gjorde Ciceros kampagne alt for at slå fast, at dette venskab var varmt og tæt. Hermed var der skabt en fortælling, en myte, der til sidst tvang Cicero til at indgå en selvødelæggende alliance med Pompejus for ikke at virke utaknemmelig.

En passage i Ciceros lillebrors allerede omtalte og citerede valgplakat underbygger denne tese: "Knyt Gnaeus Pompejus til os for at have den person, som dog er den mægtigste, som ven i vor kampagne eller i det mindste ikke som modstander."³⁸ Ven i vor kampagne – ikke modstander: Her ser vi tydeligt, at der ikke er noget personligt venskab. Vi ser også, at Quintus ikke er helt sikker på, at der eksisterer et politisk venskab. Venskabet mellem Pompejus og Cicero eksisterede næppe: Cicero havde skabt en forestilling om et venskab, en fiktion, som udfyldte en del af den mangel på betydningsfulde venner, han som *homo novus* havde. Fiktionen blev taget for gode varer i det romerske samfund, og derfor var Cicero også bundet af dette fiktive venskab, da han skulle vælge side i borgerkrigen.

Svendrup@comxnet.dk

---

37. Cic. *Attic.* 9.13.

38. *Commentariolum petitionis* 5.

Litteratur

- Balsdon, J.P.D.V. 1963. "The *Commentariolum Petitionis*," *CQ* 13: pp. 242-50.
- Rüsen, J. (ed.). 2010. *Perspektiven der Humanität. Menschsein im Diskurs der Disziplinen*. Transcript (Bielefeld).
- Foucault, M. 1997. *Seksualitetenshistorie – Viljen til viden*. Oversat af Søren Gosvig Olesen. Det Lille Forlag (København).
- Frandsen, J. 2008. *Incestuous and Close-Kin Marriage in Ancient Egypt and Persia*. Museum Tusulanums Forlag (København).
- Gabrielsen, V. 2005. "Mithradates og de græske byer," i: J.M. Højte (ed.), *Mithradates VI af Pontos. Roms perfekte fjende*. Sortehavsstudier 3. Aarhus Universitetsforlag (Århus) pp. 25-42.
- Gelzer, M. 1969. *Cicero. Ein biographischer Versuch*. Franz Steiner Verlag (Wiesbaden).
- Henderson, M. 1950. "De *Commentariolo petitionis*," *JRS* 40: pp. 8-21.
- Leach, J. 1978. *Pompey the Great*. Croom Helm (London).
- Seager, R. 1979. *Pompey the Great. A Political Biography*. Blackwell Publishing (Oxford).
- Ward, A.M. 1970. "The early relationships between Cicero and Pompey until 80 B.C.," *Phoenix* 24: pp. 119-29.